МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

№ 1/2 2026

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

2026

MAHALLANI RIVOJLANTIRISH VA JAMIYATNI YUKSALTIRISH YILI

BADIIY ASARLARNI KREATIV FIKRLASH ORQALI TANQIDIY VA MANTIQIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN INNOVATSION YONDASHUVLAR

Usmonova R.B.
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: kreativ fikrlash, tanqidiy tafakkur, mantiqiy tafakkur, innovatsion ta'lim, badiiy asar, pedagogik texnologiya, dizayn fikrlash, adabiy tahlil, ijodiy kompetensiya.
Ключевые слова: творческое мышление, критическое мышление, логическое мышление, инновационное образование, произведение искусства, педагогическая технология, дизайн-мышление, литературный анализ, творческая компетентность.
Key words: creative thinking, critical thinking, logical thinking, innovative education, work of art, pedagogical technology, design thinking, literary analysis, creative competence.

РЕЗЮМЕ:
Ushbu maqolada badiiy asarlarni o'qitishda kreativ fikrlash strategiyalaridan foydalanish orqali talabalar va o'quvchilarda tanqidiy va mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning innovatsion metodlari tahlil qilinadi. Global axborotlashuv sharoitida ta'lim jarayonida yangicha yondashuvlarning zarurligi, o'quvchini passiv tinglovchidan faol izlanuvchi shaxsga aylantirishning didaktik mexanizmlari ilmiy asosda yoritiladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar – "design thinking", "mind mapping", "Socratic inquiry", "case-study analysis", "Bloom transformation tasks", "literary problem-solving", "creative interpretation models" kabi metodlarning samaradorligi misollar asosida asoslanadi. Maqolada badiiy matnning psixologik ta'sir mexanizmlari, talabalarning ijodiy-intellektual salohiyatini rivojlantirishdagi tarbiyaviy ahamiyati ham tahlil qilinadi.
РЕЗЮМЕ:
В данной статье анализируются инновационные методы развития критического и логического мышления у учащихся и школьников посредством использования стратегий творческого мышления в обучении произведениям искусства. Научно обоснована необходимость новых подходов в образовательном процессе в условиях глобальной информатизации, дидактических механизмов трансформации ученика из пассивного слушателя в активного искателя. Эффективность современных педагогических технологий, таких как «дизайн-мышление», «ментальные карты», «сократовский метод исследования», «анализ кейсов», «трансформационные задания Блума», «литературное проблемное решение», «модели творческой интерпретации», подкреплена примерами. В статье также анализируются механизмы психологического воздействия литературного текста, его образовательное значение в развитии творческого и интеллектуального потенциала учащихся.
SUMMARY:
This article analyzes innovative methods for developing critical and logical thinking in students and pupils through the use of creative thinking strategies in teaching works of art. The need for new approaches in the educational process in the conditions of global informatization, didactic

mechanisms for transforming the student from a passive listener to an active seeker are scientifically highlighted. The effectiveness of modern pedagogical technologies - such as "design thinking", "mind mapping", "Socratic inquiry", "case-study analysis", "Bloom transformation tasks", "literary problem-solving", "creative interpretation models" - is substantiated by examples. The article also analyzes the mechanisms of psychological influence of the literary text, its educational significance in developing the creative and intellectual potential of students.

Kirish. XXI asr ta’limi o‘quvchidan nafaqat tayyor bilimlarni egallashni, balki mustaqil fikrlash, ijodiy yechim topish, mantiqiy tahlil qilish kabi murakkab intellektual ko‘nikmalarni talab etmoqda. Badiiy adabiyot ana shu kompetensiyalarni shakllantirishda eng samarali vosita hisoblanadi. Chunki badiiy matn inson ruhiyatini, voqelikni va ijtimoiy munosabatlarni o‘ziga xos estetik va psixologik tilda aks ettiradi. Bugungi kunda ta’limda “Creative & Critical Thinking Skills” konsepsiyasi ustivor ahamiyat kasb etmoqda. UNESCO, OECD va boshqa xalqaro tashkilotlarning ta’rifiga ko‘ra, kreativ fikrlash insonning yangi g‘oya yaratish, mavjud ma’lumotlarni qayta qurish, alternativalar topish qobiliyatidir; tanqidiy tafakkur esa ma’lumotlarni tahlil qilish, baholash va asosli xulosaga kelish jarayonidir. Badiiy asarlar aynan shu ikki turdagi tafakkurni uyg‘un rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Biroq an’anaviy adabiy ta’lim ko‘pincha reproduktiv modelga – asar mazmunini qayta hikoya qilishga yoki tayyor tahlilni yodlashga tayanib qolgan. Zamonaviy innovatsion yondashuvlar esa o‘quvchini matn bilan faol ishlashga, mustaqil mantiqiy tahlilga, original talqin yaratishga undaydi. Badiiy asarlarni kreativ fikrlash orqali o‘rgatishning nazariy asoslari, xalqaro metodlar, adabiy tahlilning yangi pedagogik modellarini qo‘llashning amaliy yo‘llari ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi.

Asosiy qism. Kreativ fikrlash – bu insonning mavjud stereotiplardan chiqib, yangi g‘oya yaratish, noodatiy yo‘nalishda tahlil qilish, alternativ yechimlar taklif etish qobiliyatidir. Guilford (1950) kreativlikni divergent tafakkur bilan bog‘lagan bo‘lsa, Torrance (1974) kreativ fikrlashni moslashuvchanlik, oqimlilik, originallik va takomillashtirish kabi komponentlar bilan izohlaydi. Badiiy asarlarni tahlil qilish jarayonida kreativlik quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

- obrazlar talqinining ko‘p qatlamliligi;
- voqealar rivoji bo‘yicha noodatiy taxminlar;
- muallif g‘oyasining alternativ sharhlari;
- qahramon motivlarini qayta qurish;
- yangi syujet, yakun variantlari yaratish;
- adabiy-estetik g‘oyalarni zamonaviy kontekstga qo‘llash jarayonlari o‘quvchining ijodiy-intellektual salohiyatini faollashtiradi.

Tanqidiy tafakkur – bu ma’lumotlarni mavhum qabul qilmasdan, ularni mantiqiy asosda tahlil qilish, faktlarni solishtirish, baholash, tekshirish jarayonidir.

Badiiy asarlar tanqidiy fikrlash uchun eng qulay makon, chunki unda: qarama-qarshiliklar ko‘p; vaziyatlar noaniq; qahramonlar qarori murakkab; bahsli axloqiy tanlovlar mavjud; turlicha talqinlar o‘rtasida fikrlash talab qilinadi. Mantiqiy tafakkur esa badiiy matndan voqea sabab-oqibatlarini aniqlash, syujet oqimini tushunish, personajlararo munosabatlar tahlili orqali rivojlanadi.

Dunyo ta’limida keng qo‘llanilayotgan “Design Thinking” modeli besh bosqichdan iborat:

1. Empatiya - qahramon ruhiyati bilan his qilish;
2. Muammoni aniqlash - asarda ko‘tarilgan asosiy konflikt;
3. G‘oyalar ishlab chiqish - alternativ yechimlar;
4. Prototip yaratish - yangi syujet yoki yakun;
5. Sinovdan o‘tkazish - guruhlararo bahs, tahlil.

Bu metod orqali talaba faqat asarni o‘qibgina qolmaydi, balki uni qayta yaratuvchi faol ijodkor sifatida ishtirok etadi.

“Mind Mapping” – adabiy xarita yaratish metodi badiiy asar bo‘yicha assotsiativ xaritalar tuzish metodi sanaladi. Unda quyidagi jarayonlar aks etadi:

- qahramon xarakteri;
- konfliktlar;
- emotsional dinamika;
- g‘oyaviy o‘qlar;
- ramzlar tizimi;
- kompozitsiya.

Bu usul murakkab asarlar mazmunini vizual tarzda aniqlashtiradi va mantiqiy tafakkurni kuchaytiradi.

“Socratic Inquiry” – sokratcha savol-javob modeli talabalarda mustaqil fikrni uyg‘otadi. O‘qituvchi tayyor javob bermaydi, balki savollar orqali talabaning fikrlash jarayonini yo‘naltiradi:

“Nega qahramon bunday qaror qabul qildi?”

“Agar vaziyat boshqacha bo‘lsa, nima ro‘y beradi?”

“Muallif bu obraz orqali nimani aytmoqchi bo‘lgan?” Natijada tanqidiy fikrlash rivojlanadi.

“Case-study” – adabiy vaziyatni muammoli tahlil qilish asardagi muammolar real hayotiy holat sifatida ko‘rib chiqiladi:

- konfliktning ijtimoiy mohiyati;
- qahramonlar qarorlarining oqibatlari;

- muammoga alternativ yechimlar. Bu metod o‘quvchining ijtimoiy-mantiqiy xulosalarini mustahkamlaydi.

Bloom taksonomiyasi bo‘yicha asarni o‘rganish:

- bilish: mazmunni aniqlash;
- tushunish: syujet dinamikasini tahlil qilish;
- qo‘llash: obrazlar o‘rtasidagi bog‘lanishni misollar orqali asoslash;
- tahlil: konfliktlarni ajratish;
- sintez: yangi yakun yaratish;
- baholash: qahramon qarorini axloqiy mezonlar asosida baholash.

Badiiy matn o‘quvchilarni bir nechta parallel talqinlar ustida fikr yuritishga majbur qiladi. Bu - divergent fikrlashni kuchaytiradi. O‘quvchi asarni o‘qir ekan: savollar beradi, tasavvur qiladi, qiyoslaydi, yangi g‘oya yaratadi, subyektiv xulosaga keladi. Bu jarayon kreativ fikrlashning asosiy mexanizmini shakllantiradi.

Badiiy asar inson ruhiyatini chuqur tahlil qiladi. Qahramonlar kechinmalarini his qilish o‘quvchida: empatiya, mushohada, hissiy tahlil, emotsional barqarorlik kabi qobiliyatlarni rivojlantiradi.

Metakognitiv tafakkurni shakllantirish o‘quvchi o‘z fikrlash jarayonini kuzatishni o‘rganadi: “Nega men bu xulosaga keldim?”, “Qaysi dalillar asosida fikr yurityapman?” Bu — tanqidiy va mantiqiy tafakkurning yuqori bosqichidir.

Xulosa. Badiiy asarlarni kreativ fikrlash asosida o‘rgatish bugungi ta’limning strategik yo‘nalishlaridan biridir. Zero, zamonaviy jamiyatga shunchaki bilimga ega bo‘lgan emas, balki: mustaqil fikrlaydigan, muammoga kreativ yondasha oladigan, dalillarga tayangan tanqidiy fikr yurita oladigan, mantiqiy xulosa chiqaradigan yoshlar zarur. Keltirilgan innovatsion metodlar - “design thinking”, “mind mapping”, “case-study”, “Socratic inquiry”, AI-assisted analysis - adabiyot fani orqali kreativ va tanqidiy tafakkurni uyg‘un rivojlantirishga xizmat qiladi. Badiiy matn faqat estetik zavq manbai emas, balki chuqur fikrlashga undovchi, axloqiy komillikni shakllantiruvchi, ijtimoiy mas’uliyatni tarbiyalovchi kuchli pedagogik vositadir. Demak, adabiy ta’limda kreativ yondashuvlar nafaqat o‘qitish samaradorligini oshiradi, balki intellektual barkamol avlodni tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alimuhamedov N. “Antik adabiyot tarixi”. – T.: O‘qituvchi. 1975.
2. Farmonova M. Qadriyatlar – ma’naviy kamolot asosi. Ilmiy-uslubiy qo‘llanma. – T.: Tasvir nashriyot uyi, 2019. – 36 b
3. Hamdam U., A.Qosimov. Jahon adabiyoti. O‘quv qo‘llanma. – T.: 2017. – 178 b.
4. Jalolov A., Xonnazarov Q. Mustaqillik izohli ilmiy-ommabop lug‘ati. – T.: Sharq, 1998. – 279 b.